

Serdült Benke Éva

Apa és lánya

A laborfalvi Benkék a magyar színjátszás történetében

1942 nyarán, Budapesten, a Magyar Könyvnapon nagy feltűnést keltett Ignác Rózsa *Róza leányasszony* című regénye, mely a Dante Kiadónál jelent meg. A nagy sikerre való tekintettel a kiadó az utánnomást alig tudta teljesíteni. A korábban már több regényével is jelentkező Ignác Rózsa eredetileg színi pályára készült, a háromszéki Kovásznáról került fel Pestre, arról a vidékről, ahol Laborfalvi Róza ősei is éltek. Bizonyára nem lehet véletlen, hogy éppen a reformkor nagy színésze-gyéniségéről, Benke Józsefről és leányáról, Benke Juditról készült regényt írni. Nem életrajzi, hanem korfestő regényt, amely bemutatja a magyar nyelvű színjátszást a kezdeteitől, a Pesti Magyar Színház megalapításán át a Nemzeti Színházig, szerepét a reformkori kultúrában. (A magyar nyelvű színháztörténet korábbra nyúlik vissza, hiszen 1817-ben volt már Aradon kőszínház, 1821-ben Kolozsváron, 1831-ben Balatonfüreden, igaz, ez néhány év után bezárt, 1823-ban Miskolcon, míg nem végül felépült Pesten is, és 1837. augusztus 23-án meg is nyílt az *Árpád ébredése* című darabbal, Benke József címszereplésével.) A szerző színiiskolai tanulmányaiból sokat tudhatott a híres színészről, a később Laborfalvi Róza művésznevet választó Benke Juditról.

Ignác Rózsa 1940-ben kezd hozzá az anyaggyűjtéshez, keresi a Benke

család nyomait. Miskolcra, Diósgyőrbe is elment, ahol Benke József letelepedett és élt haláláig, kereste a Benke-szintársulat fellépési helyszíneit, repertoárját, elolvasta Déryné százoldalas naplóját, Karacs Teréz visszaemlékezéseit, aki annak idején feljegyezte az 1830-as, 40-es évek színházi eseményeit. Egyik fő forrása Mikszáth Kálmán Jókairól írt életrajzi regénye volt. Felkereste a már nagyon idős Fáy Szerénát, hajdani tanárnőjét a színiakadémián, aki, bár már sok évtizedet megért, de mindenre jól emlékezett az előző századból, hiszen nyugalmazott színésznője volt a Nemzeti Színháznak, ráadásul Laborfalvi Róza keresztlánya is. Beszélt Gál Gyula idős színésszel, aki még látta színpadon az utánozhatatlan, első „tisztafajú” tragikát, Laborfalvi Rózákat. De nem utolsó sorban felkutatta a Benke család leszármazottait, köztük e sorok írójának nagyapját, dr. Benke Jánost, aki ez időben Háromszék vármegyei tiszti főorvosa volt. Kikereste Kálnokon az unitárius egyházi hivatalban Benke József adatait a keresztlő anyakönyvből.

Az erdélyi Benke-ág közül a legismertebb a laborfalvi lett, róluk a legkorábbi adatok a XVI. századból vannak, ekkor kezdődik a székely társadalmi rend hanyatlása János Zsigmond fejedelem idején. Az összeírásokban a székely székelyekben szétszórva élő

Benkék neve is szerepel, például Háromszéken Sepsiszentivánon, a szomszédos Laborfalva mellett. (A két település a 20. század elején egyesült Szentivánlaborfalva néven.) Bethlen Gábor idejéből, 1614-ből már szerepelnek a Benkék, majd Apafi fejedelemtől címeres nemesi levelet kap Benke Márton és fia, Gábor. Ettől kezdve viselik a laborfalvi előnevet. Az Erdélyben élő Benkék legfőbb székhelye mintegy negyven kilométer átmérőjű körben, a Sepsiszentgyörgy–Kézdivásárhely medencében, Kálnok–Sepsiszentiván–Laborfalva–Eresztevény–Maksa–Sárfalva–Oroszfa térségben létezett. Az egyik Benke 1773-ban Laborfalván kúriát épít, ma már romjai se találhatók, helye is bizonytalan. A nemesi ág leszármazottai között van a Kálnokon 1781. július 18-án született Benke József, akinek családja már korábban Bikfalvára honosodott. A későbbi színész nagyapja, Benke Sámuel egyik fia, Gábor Kálnokra nősült. Majd a másik fiú, Ferenc is, elveszítve a lovaskatona (lófő) státusz betöltéséhez szükséges anyagi háttérrel, gyalogszékely állapotában feleségül veszi a kálnoki unitárius pap leányát (vallást vált ezzel, hiszen a család ezen ága katolikus volt), Hévízi Borbálát, letelepszik Kálnokon, magisteri (tanítói) állásba kerül. Itt születik fia, József, aki mint ingyenes diák tanulhat az enyedi kollégiumban. Megüresedvén Laborfalván a magisteri állás, a szülők visszatérnek az ősi laborfalvi kúriába.

Meglepetéssel olvasta Ignác Rózsa a kálnoki egyházi anyakönyvből, hogy a szülők reménye, Benke József végre életben maradt, hiszen előtte négy fiútestvére halt meg újszülött korában, mindeniket Józsefnek keresztelték.

Jókainé Laborfalvi Róza (1817–1886)

Barabás Miklós metszete az 1850-es évekből

Tudjuk, hogy szüleinek milyen csalódást okozott, hogy az enyedi kollégiumot odahagyva a fiú végül felcsapott vándorszínésznek. Apja, Benke Ferenc papnak szánta, a fiút a jogi pálya vonzotta mindaddig, míg fel nem fedezte magában az actori (színészi) képességeket.

Bizonyára Ignác Rózsa könyvének sikeréhez az is hozzájárult, hogy a főhősnő, Laborfalvi Róza mellett ott van az apja is, a magyar színház történet kimagasló alakja, akinek a színjátszás elmélete és gyakorlata volt a hivatása, nem csupán a színpadon népszerűsítette a magyar színjátszást, de fordított darabokat, értekezett is a színház szerepéről.

Miután Benke József otthagyta a kollégiumot, Kolozsváron csatlakozott egy vándortársulathoz, de nem volt elégedett a szakmai előmenetelével, Bécsbe ment, hogy ott tanulja a színészetet, akár német nyelven is.

1806-ban visszaérkezett magyar földre, egy erdélyi társulattal Pesten játszott, de „regisseur”-i (rendezői) feladatokat is ellátott. Kemény Jánossal színtársulatot alapított, felléptek Komáromban, Győrben (ez alkalomból ismerkednek meg személyesen Katona Józseffel), erről a fellépésről maradt fenn az első magyar nyelvű színlap, Dugonics András *Báthori Mária* című történelmi drámáját adták elő. Benke József 1815-ben Miskolcon telepedett le, családot alapított, felesége Rác Zsuzsanna volt, első gyermeke, Benke Judit 1817-ben született.

Benke József 1820-ig még rendszeresen fellépett, ezután már csak tanított. Otthagytá színészi karrierjét, addig 162 drámában játszott, későbbi méltatói 183 szerepét sorolják fel. Korának legműveltebb színésze volt, öt nyelven beszélt, írt és fordított drámákat, nem lévén elegendő repertoár magyar színművekből. Főszerepeket játszott, uralgókat, főrangú történelmi hősoket alakított. Hamletet 34 évesen játszotta el, a darabban előtte több szerepet is játszott, 1805-ben Horatiót, akit a magyar fordításban Gusztávnak neveztek. (A *Hamletet* Ludwig Schröder ültette át német nyelvre, Kazinczy Ferenc a német szöveget magyarra fordította Kassán 1790-ben.) Benke Józsefnek 19 fordítása maradt fenn, regényeket, hőskölteményeket is fordított, ő tolmácsolta elsőként francia nyelvből II. Rákóczi Ferenc önéletírását. (Színházelméleti írásait Kerényi Ferenc szerkesztésében 1976-ban adták ki.)

A korabeli színikritikákban sokszor írtak róla. (Ez az időszak egyben a magyar újságírás hőskora is, gyakran csak a sajtótermék címe szerepel a megmaradt dokumentumokban, vagy az

sem, csak egy híradás, a szerzők nevét nem őrzik a dokumentumok.) Pestről 1808 márciusából a következő híradás maradt fenn: „A Magyar Theátrumi Társaság bemutatta József császári főherceg tiszteletére a *Regulus* című darabot. Külön dicséretet érdemelt Benke úr mint *Regulus*.” Komáromban adja hírül a sajtó 1811. március 8-án a Kemény Jánossal közösen írt tájékoztatást a Kotzebue-adaptáció (*Papelli, vagy a csodálatos egybentalálkozás*) bemutatójáról, az aláírásból kiderül, hogy ők ketten egyben a Komáromi Magyar Játszó Társaság igazgatói. Miskolcon, 1815-ben a *Hamletet* adják, ezt írta a sajtó: „Akár milyen esztelenül viselte magát Hamlet, minthogy az idő megkívánta, hogy magát úgy viselje, itt tapasztaltam legelőször, a Magyar hazában mit tesz a Publikummal az Actor: minden mozdulásában cél volt, előre elrendelte szavait, ő tudja, mit, miért, hogy és hol beszél.” Az ismeretlen kritikus dicsérte Benke József szerepfarmálását, játékát. Kassán a *Nagyanya* című darabban játszik férfi főszerepet, Debrecenben 1835-ben adják elő az ő fordításában Kalchberg *Templáriusok* című darabját. Legjelentősebb műve az általa szerkesztett *Magyar Játékszíni Almanach*, melyben megírta a Nemzeti Játszó Társaság történetét 1806-tól 1810-ig.

Az utolsó fellépése Miskolcon ráébreszti, hogy a színpaddal fel kell hagynia, marad a tanítás, fordítás. 1836. április 17-én a *Szegény verselő* „érzékeny játékban” (ez bizonyára a szomorújáték műfaja volt) a hajdankori igen kedves színész, Benke József a címszerepet mint vendég „műértőleg jól játssza, csak hogy ’Fuimus Troes’, (Csak voltunk trójaiak), s talán az a

miatti nyelvsikamlások némileg homályosíták különben dicséretes előadását”. Déryné írta róla, „univerzális jó színész volt”, és azt is, hogy értelmes tanult ember, beszélt németül, franciául, angolul, fordított magyarra nagy irodalmi műveket, Miskolcon franciául tanított. „A Lessing *Galotti Emíliájában* oly szünni nem akaró viharos tapsban tört ki a közönség, mely bizonyítást tett arról, hogy Benke nagy művész volt.”

Az ő fordításában évtizedekig játszották az ismert lovagtörténetet (*Abellino, a nagy bandita*), de fordította német átdolgozásból Shakespeare *Sok hűhó semmiért* című vígjátékát is. Maradt hát a tanítás, és leányának színészi pályára való állítása.

A színész, színlapszerkesztő, dramaturg Benke József nagy ívű értekezésekben mondta el gondolatait a magyar színjátszás fontos társadalmi szerepéről: *A theátrum célja és haszna; A Nemzeti Játzó Társaság története; A Pesten felállítandó magyar játékszínről.*

Mikor felhagyott a színészettel, leányiskolát alapított, tanár lett, kiköltözött Diósgyőrbe, ott is halt meg 1855. augusztus 15-én. 1882-ben hamvait a miskolci Mindszenti temetőbe helyezték át, síremléke most is áll.

Benke József indította el színészi pályáján Schenbach Rozáliát, akinek névváltoztatást javasolt: a Széppataki nevet vette fel a későbbi Déryné. Benke Juditnak ő volt a keresztanyja, példaképe is a kezdetektől. A fiatal színésznő a nagy előd iránti tiszteletből választotta 1835-ben – felhasználva apja nemesi előnevét – a Laborfalvi nevet, a Judit helyett pedig a Rózát.

Feszty Árpádné Jókai Róza 1923-ban *Akik elmentek* címen életrajzi visszaemlékezést írt dédapjáról, Benke

Józsefről, és nagyanyjáról, Laborfalvi Rózáról. „Dédapámmal kezdem. Regénybe illő alak. Hatalmas, nagyszabású, mégis fázik tőle az ember. Oszlopa a magyar kultúrának, de azt az oszlopot a legsivárabb sziklából faragták, olyanból, amelyiken nem nőtt se fű, se virág soha. Régi nemesi családból származott. Tanárnak készült, magán-szorgalomból megtanult angolul, franciául, olaszul, lefordította Shakespeare legtöbb darabját. Otthagyta a tanárságot, elment színésznek, hogy játszhassa a fordításait. Az első magyar színtársulat hős-színésze, rendezője, lelke volt. Húsz évig küszködött, hogy megértesse a publikumával a komoly művészetet, Shakespeare-t, megszerettesse a magyarokkal a magyar nyelvet. (...) letelepedett Miskolcon, és épp olyan híres lett tudásáról a katedrán, mint azelőtt játékaival a színpadon. (...) Csodálatos keverék: vad, brutális ősember mint családapa, tiszta, nagyszabású karakter mint hazafi és művész.”

Déryné közeli barátságban volt a Benke családdal, ő Juditot már kislány korától ismerte (keresztanyja volt), akinek szépségét, tehetségét már korán felismerték, apja is a színi pályára szánta.

Benke József 1833-ban felvitte a 16 éves leányát, Juditot, akit a családban Jucinak becéztek, Pestre Kántorné Engelhardt Annához, a kor legismertebb tragikájához, hogy a színi mesterségre tanítsa, „játszónét” csináljon belőle. Első szerepére 1833. október 27-én került sor Heinrich Cuno *Benjamin Lengyelországból vagy a nyolczgarasos atyafi* című „erkölcsi vígjátékában” Nina cseléd szerepében. A *Honművész* már október 31-én írt kritikájában megemlékezik róla: „Laborfalvi Róza

Laborfalvi Róza és Lendvay Márton Katona József művében mint Gertrudis és Bánk bán, 1853

leányasszony Nina szerepében, szép alakja, tiszta orgánuma és helyes szöejtése szép reményt nyújtja jövődjé felől.” Döbrentei Gábor biztatására egymást követik az új szerepek a budai Várszínházban, majd 1835 júliusában a *Honművészet* című lap írja, hogy Dugonics András színművének, a *Báthori Máriának* a bemutatóján olyan sikere volt, hogy a „vox populi” ezután csak Laborfalvi Róza leányasszonyt kívánta látni a főszerepben.

Laborfalvi Róza a XIX. század legkiválóbb drámai színésznője lett, a realista színjátszás első képviselője, bátor, erős akaratú egyéniség volt, a színpadon és a magánéletben egyaránt. Vállalta házasságon kívüli gyermekét, aki egyik pályatársától, a rajongásig szeretett Lendvay Mártontól született 1837-ben. (1.) Még ez évben a Pesti Magyar Színházhoz szerződtek. A

már beteg Kántorné helyett ő alakította a tragikai szerepeket. Nagy siker aratott a *Toldi Miklós, avagy a kőszegi erős asszonyok* című műben, Alois Gleich németből magyarított darabjában, melynek magyar címe *Medve Albert* volt. Ekkor is írt róla a *Honművészet* a novemberi számban, 1837-ben. Laborfalvi Róza királynői termetű, mély zengésű hangú, kifejező tekintetű nő volt.

Első főszerepe Schenk Eduárd *Belizar* című drámájában volt, Vörösmarty nagyon jó kritikát írt róla, neki ajánlotta az *Árvízi hajós* című versét is, melyet ő szavalt először. Laborfalvi Róza ettől kezdve első vonalbeli színésznő lett. „Laborfalvi sonorus alt hangja a legszebb muzsika, amit hallottam valaha” – írta róla Széchenyi István. Egymás után jöttek a nagy tragikai szerepek, a *Bánk bán*ban Gertrudis, melyet szinte kizárólag ő játszott a Nemzeti Színházban, nemes harag, viharos szenvedély jellemezte játékát. Shakespeare tragédiájában, a *Macbeth*ben főszerep, a schilleri *Ármány és szerelemben* Lady Milford. Nyúlánk termete, igéző tekintete, határozott alt hangja, mélyen átélt monológjai szinte predesztinálták a tragika szerepkörre. Királyi megjelenése volt maga varrta jelmezeiben. Visszavonulása után szerepköre szinte betölthetetlen lett egészen Jászai Mari megjelenéséig. Ha nem lett volna Jókai Mór felesége, akkor is drámai színésznőként nevet szerzett volna a magyar színháztörténetben. Kolozsváron először 1839 októberében lépett fel, a már országos nagyhírű színésznő a kolozsvári nézőket is elbűvölte Vörösmarty *Árpád ébredése* című darabjában.

Szigligeti Edééknél ismerte meg a nála nyolc évvel fiatalabb Jókait, aki ekkor még kezdő író, majd március 15-én, amikor a forrongó pestiek akaratából félbeszakad a Nemzeti Színház *Bánk bán* előadása, hogy a forradalmárok hallathassák hangjukat, Jókai a színpadon beszédet is mondott. Akkor pecsételődik meg kettőjük sorsa: Laborfalvi Róza kokárdát tűzött a felhevült ifjú szónok keblére, a tömeg tapsolt, a románok elkezdődött. Minden tiltás, akadály ellenére ősszel összeházasodtak. Jókai legjobb barátja, Petőfi állítólag így fakadt ki: „Egy fiatal ember nem vesz el egy többszörös családanyát, hogy aztán a fél világ a sógora legyen!” A pesti pletykák szerint a heves költő azt is mondta volna, hogy „várj még egy-két évet, és vedd el a lányát, Kisrózát”, aki ekkor 11 éves volt. Ez utalás volt arra, hogy a színésznő háztartásában ott nevelkedett öccse, Babus (Benke Albert) meg féltestvére, Jozefa is, apja második házasságából született húga. Saját lánya, Kisróza, intézetben volt, de mindenki tudta, hogy a híres hódító, Lendvay Márton az apja. És utalás volt arra a Pesten keringő pletykára is, mi szerint Laborfalvi Róza nem egyszer fogadta gazdag arisztokraták hódolatát.

A házasságkötés hírére Jókai anyja Komáromból Pestre utazott, hogy fiát lebeszélje erről a „rettenetes” lépésről, de minden hiába volt. 1848. augusztus 29-én nagy titokban Pilisvörösváron házasságot kötöttek, násznagyuk a harangozó és az egyházi voltak. Az esketéshez szükséges okmányokat Szigligeti Ede szerezte meg Jókai részére. Ám hogy Jókai Mór nem akárkit vett el feleségül (alakját több regényében meg is örökíti, pl. *A tengerszemű hölgyben*),

az hamarosan kiderült, amikor 1849 őszén az aradi kivégzések, a várfogságba való hurcolások, a vég nélküli fogságok, a császári hadseregbe való besorolások hírére férje után ment Gyulára. Onnan a Bükk-hegység egyik kicsi falujának, Tardonának a lelkészéhez menekítette Kossuth titkára, Rákóczi János segítségével, majd kieszközölte, hogy Klapkától (2.), Komárom védőjétől menlevelet kapjon és visszatérhessen Pestre. Az ifjú férj Tardonán rettegette várta a porosz-
lőket, Csányi Béla földbirtokosnál lelt menedéket, négy és fél hónapig volt ott, de megmentője, a felesége megérkezett, hozta a Kovács János névre szóló menlevelet, és vitte haza urát Pestre. A menlevelet Szigligeti Ede testvére, Szatmáry Károly juttatta el Laborfalvi Rózához. Az író titokban tartózkodott Budán ezután is, mert egy Hegyessy nevű magyar köztudós 34 író, köztük Jókai Mór ellen is halálos ítéletet kért. Romantikus regénytéma ez, melyet Jókai nem írt meg, csak újra és újra kiszínezte, beleszötte történeteibe, míg nem Mikszáth Kálmán is felhasználta a Jókairól írt életregényében. Jókai nagy-lelkűen átengedte a főszerepet ebben a történetben feleségének. A későbbi korok történészei a tényeket kibogarástták, de az igazságot már nem köthették Jókai orrára...

Ezután bontakozik ki igazán Jókai írói pályája, felesége napirendet állított fel, hogy naponta mennyit írjon, zavar-talanul alkothasson, ontsa a regényeket, növelje írói hírnevét. Az idős Jókainé is megbékélt menyével látva, hogy fia neki köszönheti szabadulását, elismer-te, hogy a híres színésznő jó feleség, kitűnő háziasszony és férjének meg-mentője. Ők immár összetartoznak a

közvélemény szemében is, 1857-ben Miskolcon, felesége szülővárosában, a kőszínház megnyitásának alkalmából Jókai beszédében ezt mondta: „Mi ketten együtt, elválhatatlanul, múltban és jelenben élesztjük, öntudatra serkentjük a nemzetet. Élőszóval az én angyalom, a holt, de maradandó betűvel én.” Az évadot Vörösmarty Mihály *Maróti bán* című történelmi drámájával nyitották, az előadás díszvendége Laborfalvi Róza volt. Ma szobra ott áll a Miskolci Nemzeti Színház előtti téren, Szanyi Borbála alkotása, 2010-ben avatták fel. Ma már az irodalomtörténet elismeri, hogy sok Jókai-művet köszönhetünk Laborfalvi Rózának.

A nagy színésznő 1859-ben vonult nyugdíjba. Egész pályája során számtalan sikerben volt része. Jókai több drámai hősnőjét róla mintázta, Szigligeti Ede, Hegedűs Lajos, a kor ismert drámaírói neki írták darabjaikat. Ezután csak alkalmi fellépéseket vállalt. 1883-ban a Nemzeti Színház Laborfalvi Róza színpadra lépésének 50. évfordulóját ünnepelte, a király a Koronás Arany Érdemkereszttel tüntette ki, ez volt a legnagyobb udvari kitüntetés, melyet nő kaphatott, hacsak királyi vér nem folyt ereiben.

Ahogy megszűnt számára a színpadi világ, egyre többet foglalkozott legendás háztartásának tökéletesítésével, férjének napirendjével, jó feleség volt, de már nem férjéért rajongó nő, megelégedett azzal, hogy birtokolja a megszerzett férfit. A férj a hiányzó szerelmet a munkában kereste, felejthetetlen, ragyogó nőalakokat álmodott, és rajzolt meg regényeiben, sokukat gyakran a fiatal Laborfalvi Rózáról mintázva. Unokája, Feszty Árpádné a már említett könyvében így ír róla:

„Dicsvágyán kívül még egy szenvedélye volt nagyanyámnak, a régiségek gyűjtése. Pompás darabokat szedett össze, 'udvari szállítóktól' pár forintért, mikor azok még kevés embernek kellettek. Olyan bútorai voltak, melyeknek ma párját múzeumokban őrzik. Királyasszony volt, színpadon, otthon is mindig királyasszony szeretett lenni. Két szenvedélye volt, a tudásvágy és a dicsőség. Nem asszony, királynő akart lenni. Nem szeretetet, tiszteletet, hódolatot várt, követelt. Kemény, méltóságteljes, gyengeséget nem ismerő nagyasszony volt nagyanyám. Jó feleség akart lenni, ez sikerült is neki. Megőrizte a férfi becsületét, szikla volt a forradalmárnak és hazafinak, erős fal, amire az író mindig támaszkodhatott. De boldogságot adni nem tudott. Nem tudott cirógatni, mosolyogni, otthont teremteni. Mikszáth Jókairól írott könyvében megjegyzi: „Túl sok volt abban a házban a titok.”

Ugyancsak Mikszáth Jókairól írt életrajzában olvashatjuk, hogy 1854-ben Laborfalvi Róza leánya, Kisróza (Benke Róza) a felvidéki Betlérén, az Andrássy-kastélyban (3.) ismerte meg a házigazda, Andrássy Manó gróf ott vendégeskedő öccsét, Andrássy Gyulát. A lány is színpadra vágyott, de anyja minden társaságtól eltiltotta, szinte háziőrizetben tartotta, hímzéseket varrt anyja színpadi ruháira, az életről semmit nem tudott. A gróf széptevő udvarias szavaira bódultan reagált a férfitársasághoz nem szokott Kisróza. Elhitte a gróf minden szavát, ellenállni nem is akart, megadta magát, a széptevő karjaiba dőlt. A gróf házasember, három gyerek apja, fényes politikai karrier várományosa volt, szóba se jöhetett semmiféle vállalhatat-

lan kapcsolat. (A gróf elintézte röviden az ügyet: „Csak egy csók, csak egy éjszaka, semmiség!”) A viszonyból egy kislány született, a sorban ő a harmadik Róza. Édesanyja fiatalon meghalt Grafenbergben 1861-ben, a gyermeket dajkához adták, anyja halála után Jókai rájött, hogy van egy „unoka”, „a kislány hozzánk tartozik” kijelentéssel természetesnek találta, hogy ők nevelik fel. A gyermek kilencévesen tudta meg, hogy akik nevelik, nem a vér szerinti szülei. Később, 1886-ban törvényesen

is örökbe fogadták, ettől kezdve a neve Jókai Róza. Kisgyermekként nevelőapja, a híres író tanítja írni-olvasni, rajzkészségét hamar észreveszi a szintén jól rajzoló-festő Jókai, később támogatja, hogy a festészet felé forduljon figyelme. Rózáat Székely Bertalan tanítja festeni, hangoztatta, hogy Jókai kisasszonyban van spiritusz. 1881-ben Münchenben a festőiskola növendéke, ez időben ismerkedik meg Jászai Marinál egy vacsora alkalmából Feszty Árpáddal. (4.) Jókai Róza vér szerint apjával, gróf Andrassy Gyulával csak egyszer, férjhez menése előtt találkozott.

Talán nem közismert, hogy Jókai Mór 1876-ban bárói címet és Szent István-rend kitüntetését kapott a császártól. Majdnem harminc év telt el a forradalom óta, a kiegyezés is megtörtént, a megtorlásokat feledni látszik a

AZ EGYESÜLT MAGYAR EGYLETEK
1982. MÁRCIUS 14-ÉN
 vasárnap délután 1/4 órai kezdettel
SZABADSÁG
ÜNNEPÉLYT
 rendez
a Szent Imre Egyházközség nagyertermében
 (West 22. utca)

Műsor

1. AMERIKAI ÉS MAGYAR HIMNUSZ — Éneklő a Mindszenty Kamara Kórus.
2. BEVEZETŐ IMA — Főt. Kárpál Ferenc, a Szent Imre Egyház plébánosa.
3. MŰSORNYITÓ BESZÉD — vitéz Kemes László elnök.
4. ZONGORA — Gräber Judit cserkész őrszerető.
5. A MÁRCIUSI IFJÚSÁG — Jókai Mór — Előadja Kerecseny Bárány Ida.
6. ÉNEK — B. Ormay Ildikó énekművésznő.
7. ÜNNEPI BESZÉD — Nt. Bertalan Imre, a Magyar Református Egyesület elnöke.
8. SZAVALAT — Petőfi Sándor: Talpra magyar. Előadja Bogárdy Péter cserkész.
9. KÓRUS — Népdaok, Kodály Zoltán gyűjtéséből. Éneklő a Mindszenty Kamara Kórus.
10. JÓKAI ÉS LABORFALVY RÓZA — Előadja Bócsay Klári cserkész tiszr.
11. SZELECZKY ZITA, a régi Nemzeti Színház tagja 1848 A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN
12. ZARÓ IMA — Nt. Juhász Imre, a nyugat-clevelandi evangélikus egyház pásztora.

HISZEKEGY — Éneklő a Mindszenty Kamara Kórus.
 A Mindszenty Kamara Kórust vezényli: B. Ormay Ildikó karnagy.
 Zongorán kísér: Györményi Mező Margit.
 Rendező: SZABADKAI SANDOR rádió-műsor szerkesztő.
 Műsorvezető: Horváth Mihály cserkész s. tiszr.

Clevelandi (USA) megemlékezés az 1848-as magyar forradalomról, a szervezők között ott volt nagynéném, dr. Lovichné Benke Mária

magyar társadalom, úgy tűnik, maga Jókai is. Az idős, egyre házsártosabb feleség, aki már rég visszavonult a színpadtól, sokat betegeskedett; férje nagy türelemmel ápolta, de a rossz pesti nyelvek szerint „féltékeny fúria” lett. Erős kezekkel tartotta kézben álmodozásra hajlamos író férjét. 1883-ban még egyszer megjelenik hajdani rajongói előtt, amikor 50 éves színészi pályájának jubileumát ünneplik a Nemzeti Színházban. Elismerések özönét kapja, nyugdíját is megkértszerzik. Ezután már nem mutatkozott a nyilvánosság előtt, 1886. november 20-án halt meg,

Feszty Árpád és Jókai Róza 1888-ban házasodtak össze, kislányuk, Masa 1895-ben született, keresztapja Jókai Mór volt. Később Feszty Masa, Laborfalvi Róza dédunokája a XX. század első felének ismert festője lesz,

Belépés a létezésbe és kilépés a semmibe. Mázazott samott, egyéni mázak, 2021

Dialógus a kövekkel. Részlet egy nagyobb installációból

nem csak Feszty Árpád lányaként tekint rá a műkritika és a művészetet szerető közönség. (5.) Az öreg Jókai Mórt felesége halála után nevelt lánya és férje gondozták, egy háztartásban éltek megőrizve az író függetlenségét, alkotáshoz szükséges csendjét. Jókai egyik művéből, a *Levente* című verses történelmi mondából színpadi adaptáció készült, a próbák folyamatában az író is részt vett. A bemutatóból végül semmi sem lett, a darabot egy színház se merete másorra tűzni, szövege és tárgya alkalmatlan volt a bemutatásra. Egy ilyen próba alkalmából ismerte meg a kezdő, botladozó színésznő-jelölt Nagy Bellát (sz. Grósz, 1879, Jákó – 1947, London). A nő húszéves, az ismét szerelmes Jókai pedig hetvennégy. Házasodni készül, családja ellenkezése nem téríti el szándékától. Még a gondnokság alá helyezés is szóba jött Fesztyék részéről, de Jókai nem tágitott. 1899-ben szökve mint egy ifjú szerelmes elveszi feleségül Nagy Bellát, elköltözik korábbi otthonából, nászútra az Adriára indul ifjú nejevel, aki erre a luxusutazásra még édesanyját is magával viszi. A pesti pletykaújságírás számára kimeríthetetlen témáról gondoskodik a nemzet nagy írója. Feszty Árpádné Jókai Róza (1861–1936) *Akik elmentek* című könyvében azt is elmeséli, hogy az új feleség halottak napján koszorút vitt a Kerepesi temetőbe Laborfalvi Róza sírjára, melynek felirata ez volt: „Jókainé-Laborfalvi Rózának”. Feszty Árpádné barátnői, a nagy színésznő rajongói eltávolították ezt a sértő feliratú koszorút.

1853. április végén Jókait Erdélybe még csak a Székelyföld iránti érdeklődés vezette feleségének köszönhetően, Laborfalvi Róza Kolozsváron

vendégszerepelt, őt látogatta meg férje május 8-án, a Biasini Szállóban volt a szállásuk, ott, ahol pár évvel korábban, 1847-ben Petőfi és ifjú felesége is megszálltak. Az író több helyre is kirándult Erdélyben, majd feleségével együtt gyorskocsin utaztak vissza Pestre. (Később, a nyolcvanas évek elejétől gyakrabban utazott Erdélybe, a Székelyföldre, élményeiből több regényt is írt: *Egy az Isten; Bálványosvár; Damokosok*). Erre az első utazására felesége Kolozsvárra történő meghívása adott alkalmat, ő is részesül a neje hallatlan népszerűségéből. Május 5-én indultak Pestről, május 10-én volt a fellépés a kolozsvári színházban, nagy tömeg várta és üdvözölte Laborfalvi Rózát, „a magyar színészet legszebb gyöngyét”. A művésznő a *Koldusnő* című darabban lépett fel. A pár fürdött az ünneplésben, „a gyengédség és a figyelem megtestesülése volt feleségével szemben, amit az mondott, az maga volt a szentírás” – jegyezte fel a Jókai család egyik rokona, Váli Mari a naplójába. Jókai ekkor Kővári László erdélyi történész kíséretében még pár napos erdélyi útra indul. Most végre láthatta ezt a romantikus tájat, melyet 1848 előtt csak Kővári leírásaiból ismert, de ez nem zavarta abban, hogy írjon róla mint valós élményről. Ekkor kezdődik egy életre szóló rajongása a Székelyföld iránt. Uzonba is ellátogatnak, háromszéki élményeiből született *Háromszéki lányok* című elbeszélése. Erről az első látogatásról keveset tudunk, nem volt még szabad magyar sajtó, nem tudósítottak a nagy regényíró útjáról. Vargyas, Barót, Szent Anna-tó – a látogatás élményei csak az író naplójából maradtak fenn, de őrzi élményeit a sepsiszentgyörgyi

vártemplomról készült rajza is. Ekkor két napot töltött Háromszéken, május 23–25. között.

1858-ra esik második erdélyi útja, ekkor lóháton járta be az Erdélyi-érchegységet, Mócvidéket, tizennégy napon át járja kísérijével a hegyeket, ez a táj lesz később a *Szegény gazdagok* című regényének helyszíne.

A következő útra ismét csak egy meghívás adott lehetőséget: a kolozsvári Farkas utcai színház megnyitásának 50. éves jubileumán együtt vesz részt feleségével, Laborfalvi Róza díszvendége volt a megemlékezésnek. Ott volt Szigligeti Ede, Szerdahelyi Miklós, sok ismert író, színész. Több napon át tartó ünnepelés következett, minderről beszámolt a *Magyar Polgár* című lapban K. Papp Miklós. 1871. március 31-én vonattal érkeztek Csucsára, ott már várta őket egy küldöttség. Kolozsváron a művésznő is fellépett április 2-án a *Szigetvári vártanúk* című történelmi drámában. „Jött, látott és győzött, mit mondjunk még?” – írta róla Hermann Ottó, az Erdélyi Múzeum természetjárójának igazgatója. A Jókai párt a közönség fáklyás zenével ünnepelte.

Ezekben a napokban figyelt fel Laborfalvi Róza egy Kassainé nevű színésznő alakítására, hangjára, játékára. Úgy beszélt róla, mint aki előtt szép jövő áll. Azt is megígérte, hogy majd visszatérve Kolozsvárra, készséggel lesz tanácsadója, útmutatója a színházi munkájában. Jókainé jóslata bevált, Kassainéból Jászai Mari lett, a következő években már a pesti Nemzeti Színházhoz szerződtették, ahol mint tragika Jókainé utódja lett. Első szerepe a *Bánk bán*ban volt, Gertrudis, akit addig évtizedeken át Laborfalvi Róza alakított. 1874-ben Jókainé még egy-

szer fellépett Kolozsváron, ahol mindig szívesen látott vendég volt. Ezután már csak új „szerepkörben” látjuk otthon, megvédve férje munkaidejét, a nagy művésznő Jókai méltó, megértő és önfeláldozó felesége akart lenni és lett is. „Ilyen volt az én egybekelése – írja Jókai –, és az a nő, akit mindenki el akart tőlem szakítani még erőszakkal is, hűséges, szerető társam, haláltól, bujdosástól megszabadítóm, dicsőséggemnek osztályosa, büszkeségem.”

Újabb látogatás 1876-ban, egy erdélyi tárgyú regény megírása a cél, anyaggyűjtés, érdeklő felesége családjának unitárius múltja, a gyökereket Torockón keresi az író, így születik meg az *Egy az Isten* című regénye. Jókait Szamos-völgyi útjára Teleki Sándor kíséri el, egyik pihenőjük éppen Szamosújvár. A hajdani Martinuzzi-féle kastéllyal szemben ez időben készült el a háromemeletes fegyház, ott raboskodott a híres-hírhedt Rózsa Sándor. Jókai engedélyt kapott a vele való beszélgetésre, az alföldi betyár Jókait nem ismerte, de Kossuthra emlékezett, aki neki és betyárjainak menlevelet adott, hogy csatlakozzanak a szabadságharchoz. De a vér nem válik vízzé, a betyárok nem tagadták meg magukat, hamarosan csendőrkézzre kerültek, sorsuk nem volt olyan romantikus, ahogy majdnem száz év múlva Móricz Zsigmond a regényeiben leírta. Rózsa Sándor földi maradványai ott pihennek a szamosújvári rabtemetőben, sírja ma nosztalgikus látogatások színtere.

Jókai eddig útjainak középpontjában az irodalmi érdeklődés állt, valamilyen tervbe vett regény megírása, anyaggyűjtés. De 1878 után már a politika játszik szerepet az erdélyi utazásokban.

Két látogatását emléktábla is őrzi Uzonban a községháza falán. Ezen olvashatjuk, hogy 1881-ben látogatása alkalmából „nem került el felesége rokonainak faluját, Laborfalvát.” Uzonban felkereste a Temesváry családot és Ujvárosi József királyi tanácsost.

Ebben az évben a Sepsi Református Egyházmegye esperese Jókait jelölteti az illyefalvi képviselőségre: „... kinek múltja hazafisága, országos neve garanciát nyújt a választóknak...” „Jókai nálunk nem idegen, ő az egész nemzeté, ő a mienk...” – írja a *Nemere* c. lap 1881. május 1-jén. Az író június 4-én érkezik gyorsvonattal Barcaföldvára, Hídvégen és Árapatakon át kocsizik Háromszékre, Előpatakon díszes fogadtatás várta, köztük voltak a laborfalviak is. Talán ennek is volt köszönhető, hogy az író-politikus nem került el felesége rokonainak faluját, Laborfalvát sem. Június 6-án Uzonban beszédet is mondott. Sepsiszentgyörgyön díszpolgári címet adományozott számára a város. Mi sem természetesebb, mint hogy választói megszavazták képviselőjüknek. Programjában szerepelt Uzon, Nagyborosnyó, Szentiván és Laborfalva meglátogatása. Gyorsvonattal érkezett Földvára, onnan kocsival vitte Sepsiszentgyörgyre. „Szent kapocs fűz engem Háromszék megyéhez: ez adta családi boldogságomnak legdrágább kincsét, nőmet.”

1883. június 6-án ismét Háromszéken van, átkocsizik Laborfalván, Nagyborosnyót is felkeresi. E látogatás emlékére helyezik el 2000-ben az uzoni községháza oldalán Vetró András kézdivásárhelyi szobrász plakettjét. Egy évvel később, 1884. április 19-én újra ellátogatott székely választóihoz, hogy képviselői beszámolóját

megtartsa. Nagyborosnyón felkereste felesége távoli rokonait, Uzonban Püskösti Ferenc lelkész fogadta, a helyi Temesváry család látta vendégül.

Pártpolitikai érdekek miatt, bár győzött a választásokon, mégis lemondott október 18-án, ekkor búcsút vett illyefalvi választóitól. Sepsiszentgyörgyön ünnepi búcsúztatás várja, egy jótékony célú műsoros est, melynek végén a már szinte hatvanéves Jókai „lassú csárdást járt... a közönség viharos tapsai között, délcegen, mint azelőtt negyven évvel” – tájékoztat a *Székely Nemzet* című szentgyörgyi lap. Háromszékre többé nem tért vissza.

1902. október 14-én Kolozsvárra és Nagyváradra már fiatal felesége társaságában érkezett, erről a látogatásról Ady Endre tudósított a *Nagyvárad* című *Napló*-ban. Jókai Adyt átölelve köszönte meg együttérző szavait: „Amit rólam írtál, a mélyen érző igazi költő írása volt. Meg fogom őrizni írásodat s az emlékedet is halálomig.”

Ignác Rózsa sikeres regénye, a *Róza leányasszony* már 1942 májusában eljutott nagyapámhoz, maga az író vitte el és dedikálta Uzonban: „laborfalvi Benke János dr.-nak Uzonba, üdvözléssel Ignác Rózsa 942. május” A regényről Egyed Zoltán író, újságíró, kritikus, a *Film, Színház, Irodalom* főszerkesztője 1942-ben ezt írta: „Csupa kis gyöngyszemből összefűzött ékszer, remekművű collier.” A könyv nagy utat járt be, 1963-ban nagyanyánk kivitte Amerikába a lányának, akit 1944 nyara óta nem látott, nagynénénk, dr. Lovichné Benke Mária pedig elhozta nekem Paksra egyik látogatása alkalmából. A Budapesten működő Erdélyi Gyülekezet 2016 őszén meghívta Makkai Ádámot (1935–2020), az

írófiát, köszöntendő abból az alkalmából, hogy a legmagasabb magyar kormánykitüntetés, a Magyar Szent István Rendet kapta meg. (Makkai Ádám angol nyelvre fordította a magyar költészet legismertebb alkotásait, az *In Quest of the Miracle Stag: The Poetry of Hungary* című antológiájával szerte a világon megismertette a magyar irodalom kincseit.) Az előadásra magammal vittem Ignác Rózsa

már említett regényét, odaléptem az ünnepelthez, megmutattam édesanyja dedikációját. Feleségéhez fordult, nézd, Ágnes, édesanya kézírása, mondta elérzékenyülve, végigsimítva az íráson. Így szerzett ismét örömet ez a könyv, most nem az olvasóknak, hanem a szerző időse fiának. Amilyen regényes története volt a könyv szereplőinek, maga a könyv kalandos sorsa is ezt tükrözte.

Jegyzetek

1. Lendvai Márton (Nagybánya, 1807. november 11. – Pest, 1858. január 29.) apja sóházi mázsálótiszt, anyja Starg Júlia. A fiatal Lendvai Márton először műkedvelő társulatban lépett színpadra, majd 1828-ban már egy vándorszínész társulat tagjaként Kolozsváron is fellépett, később a kassai társulattal bejárta Magyarországot. 1837-ben Pesten az új Magyar Színházban ő mondta ki az első magyar szót a megnyitón. Szülővárosában, Nagybányán 1844-ben díszpolgári címet kapott, szülőházán ma is olvasható az 1881-ben elhelyezett emléktábla szövege. 1848-ban rövid ideig a honvédhadsereg tagja volt. Felesége Hivatal Anikó, színésznő, 1830-ban fia született, 1837-ben Laborfalvi Rózától egy leánya, aki nevét nem viselhette.
2. 1849 augusztusában egymás után esnek el a magyar erődítmények, már csak a komáromi erődön leng magyar zászló. A parancsnok, Klapka György nem volt hajlandó feltétel nélkül kapitulálni. Végül szeptember 27-én megegyeznek a császáriakkal a szabad elvonulásban (Gleitschein) és a várórségnek biztosított büntetlenségben. Ezt megelőzően Klapka a várba menekült politikai civil személyiségeknek honvédtiszti rangot adott, hogy a szabad elvonulás lehetősége rájuk is vonatkozzon. Jókai nem volt a várban, az összeomlás éppen Aradon érte, sikerült visszamennie Gyulára, az áruház Rákóczi János, Kossuth titkára segítségével, ahol felesége várta. Laborfalvi Róza Tardonára vitte, ahol az egyik színházi alkalmazott rokona református lelkész volt. Jókai nem volt honvéd, nem harcolt, de feleségsértő írásai miatt élete veszélybe került. Feleségétől október végén jött levél, melyből megtudta, hogy Aradon milyen kivégzések voltak. December 24-én hagyhatta el Tardónát, amikor a református lelkész, Rácz Endre kihasználva, hogy a falu jegyzője nincs a településen, kiállított egy Kovács János névre szóló útlevelet, melynek segítségével az író visszajutott Pestre. Jókai évtizedeken át csiszolgatta megmenekülésének történetét, színezgette, végül Mikszáth is átvette a *Jókai Mór élete és kora* című monográfiájába. Jókai már 1850-ben Sajó álnéven rendszeresen publikált Pesten, olvasói tudták, ki rejtőzik az álnév mögött.
3. Csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrássy Gyula (1823–1890) miniszter, szabadkőműves, 1867–71 között miniszterelnök az Osztrák–Magyar Monarchiában. Az Andrássy család első ismert tagja, Andrássy Márton Csík-Gyergyó-Kászonszék főembere (primor) volt 1539-ben, később ott volt az erdélyi fejedelem, János Zsigmond megválasztásán. Fia, Péter 1578-ban már Habsburg Rudolf szolgálatában áll, 1578. július 1-jén Krasznahorka várkapitánya. A család hírneve innen emelkedik, óriási vagyon felett rendelkeznek, később grófi rangot kapnak.
4. Feszty Árpád eredeti neve Rehrenbeck, előnevük martosai, földbirtokos apja 1868-ban változtatta meg a familia nevét. (A családi hagyomány szerint a Feszty név az apa, Szilveszter becenevéből: Vesztiből ered.) Született Ögyallán, Szlovákiában 1856-ban, meghalt 1914. június 1-jén a horvátországi Lovranában. Legismertebb műve *A magyarok bejövetele* című körkép.
5. Feszty Masa (Budapest, 1895. január 31. – Budapest, 1979. március 1.) Münchenben és Firenzében tanult festészetet, első kiállítása 1922-ben volt az Ernst Múzeumban. Közel száz oltárképet festett megrendelésre, édesanyjáról és Kallós Ede szobrászról készült portréi a Magyar Nemzeti Galériában láthatók. Sírhelye a Fiumei úti temetőben található, egy sírban nyugszik dédnagyanyjával és édesanyjával, a síremlék Zala György alkotása.

„Szeretem, ha a fiatalok szeretik a munkáimat” – mondta örömmel Jakobovits Márta